

Türk Din Psikolojisi Dergisi
Turkish Journal for the Psychology of Religion

Sayı: 1 • Haziran 2020 • 225-234
Issue: 1 • June 2020 • 225-234

Din Psikolojisi Ders Kitabı

Horozcu, Ü. (2015). *Din psikolojisi - Ders kitabı*.
İstanbul: Rağbet Yayınları (292 s.)
Horozcu, Ü. (2015). *Psychology of religion - Textbook*.
İstanbul: Rağbet Publishing (292 p.)
ISBN: 978-605-9852-39-5

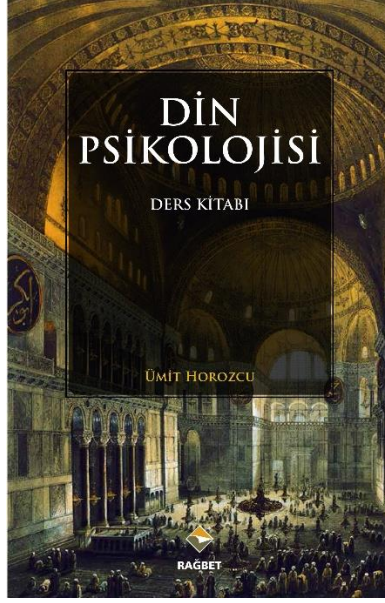
Kader Cansu Abay

Yüksek Lisans Öğrencisi
Balıkesir Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
E-posta: dipakademi23@gmail.com
Orcid: 0000-0002-3625-9394
Balıkesir / Türkiye

MSc Student
Balıkesir University
Institute of Social Sciences
E-mail: dipakademi23@gmail.com
Orcid: 0000-0002-3625-9394
Balıkesir / Turkey

Türk Din Psikolojisi Dergisi
Turkish Journal for the Psychology of Religion

Makale Türü • Article Type   Kitap İnceleme • Book Review
Geliş Tarihi • Received   30 Nisan 2020 • 30 April 2020
Kabul Tarihi • Accepted   10 Haziran 2020 • 10 June 2020

1978 İstanbul doğumlu olan Horozcu, 1995 yılında Sarıyer İmam Hatip Lisesi'nden mezun olduktan sonra 2001 yılında İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ni bitirmiştir. Aynı yıl İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalında yüksek lisans eğitimine başlayan Horozcu, 2003 yılında İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne din psikolojisi araştırma görevlisi olarak atanmıştır. 2004 yılında “*Din Psikolojisi Açısından William James ve Görüşleri*” başlıklı tezini bitirerek yüksek lisans eğitimini tamamlayan Horozcu, yine aynı yıl ve aynı anabilim dalında doktora eğitimine başlamıştır. 2010 yılında “*Din Psikolojisi Açısından Dünyevi İstek Duaları*” başlıklı tezini savunarak bilim doktoru unvanını alan Horozcu, 2011 yılında yine İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne yardımcı doçent unvanıyla atanmıştır. 2017 yılında doçent unvanı alan Horozcu, daha çok ‘dinsel ve mistik deneyim, ruh sağlığı ve psikolojik rahatsızlıklar’ gibi özel ilgi alanlarında çalışmaktadır. Ayrıca din psikolojisi alanı kapsamındaki konularda çok sayıda ölçek çalışması da bulunan Horozcu, halen aynı üniversitede öğretim üyesi olarak din psikolojisi alanındaki akademik çalışmalarına devam etmektedir. Evli ve 3 çocuk babasıdır.

Literatürün çeşitliliğine göre davranış bilimleri ve/veya din bilimleri şemsiyeleri altında sınıflandırılan din psikolojisi, 19. yüzyılın sonlarına doğru Batı’da gelişen önemli bir bilim dalıdır. Dolayısıyla din psikolojisinin Batı’daki kurucuları olarak kabul edilen W. James, S. Freud ve C. G. Jung gibi isimler, doğal olarak aynı zamanda modern psikoloji

tarihinin de yazarları arasında yer aldıkları için din psikolojisi de modern psikolojiyle birlikte büyümüş ve gelişmiştir. Din psikolojisinin tarihsel gelişimi bağlamında ‘din ve psikoloji’ olguları, din psikoloğu Köse’nin (2006) betimlemesiyle ‘bir dargın bir barışık kardeşler’ şeklinde inişli-çıkışlı bir süreç izlemiştir. Yani bilim dalının kuruluş yıllarına bakıldığında, din psikolojisini ilgilendiren çalışmaların ilk planda Freud’un çalışmalarında görüldüğü gibi dine uzak bir yaklaşım sergiledikleri görülmüştür. Ancak din gibi hayatın içerisine en az psikoloji kadar giren kuşatıcı bir fenomenin görmezden gelinmesi o kadar da kolay olmamıştır. Din psikolojisinin tarihsel gelişimi içerisinde giderek din ile barışık bir duruma gelen psikoloji, doğal olarak din psikolojisi bilimini yeniden değerli bir duruma getirmiştir (s. 13). Bu tarihsel gelişimin sonucu olarak gelinen bu noktada, Amerikan Psikoloji Derneği APA tarafından 36. Bölümün ‘maneviyat’ı da kapsayacak biçimde ‘Society for the Psychology of Religion and Spirituality’ ismiyle güncellenmesiyle birlikte gerek dünyada gerekse Türkiye’de din psikolojisinin yıldızı her geçen gün parlamaya devam etmektedir.

Bu bağlamda psikoloji bilim dalının önemli alt uzmanlık alanlarından biri olan din psikolojisine ilişkin ‘el kitabı/handbook’ olma özelliği taşıyan bu kitap, aynı zamanda üniversite öğrencilerine yönelik bir ders kitabı olarak yazılmıştır. Öte yandan Türk din psikolojisine giriş kitaplığı listesinde değerlendirilebilecek olan bu eser, bilimsel araştırma projesi olarak İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından da desteklenmiştir. Birinci baskısı 2015 yılında yapılan bu kitabın 2017 yılında başlığından ‘*Ders Kitabı*’ ifadesi kaldırılarak yine aynı yayınevi tarafından ‘*Din Psikolojisi*’ adıyla ikinci baskısı yapılmıştır (Horozcu, 2017: 280 s.). Yapılan bu ikinci baskıda ise eserin başlık ve metin ekleme veya değiştirme gibi içeriğine ilişkin değişiklikler yapılmayıp sadece anlatım bozukluklarının düzeltildiği görülmektedir. Dolayısıyla ikinci baskısında ciddi anlamda yapısal değişikliklerin olmaması sebebiyle nostaljik değerini korumak amacıyla bu kitabın tanıtımı, 2015 yılında yapılan birinci baskısı üzerinden yapılmıştır.

Öncelikle birinci baskısı temel alınarak kitap formatı açısından değerlendirmesi yapılan bu eserin ‘içindekiler’ bölümüne bakıldığında, kısa bir ‘Önsöz’den ve 11 ana bölümden oluştuğu görülmektedir. Her ana bölüme “*Bölümün Öğrenme Hedefleri*” şeklinde bir içerikle başlayan Horozcu, öğrenciler tarafından öğrenilecek konuları maddeleştirerek ilgili bölümden yararlanmayı maksimize etmeyi hedeflemiştir. Ayrıca eserde yer alan her ana bölümün sonunda bölümün kaynakçasına yer verilmiştir.

Kitabın ‘Önsöz’ünde (ss. 13-15) din psikolojisi bilim dalının Batı’da ve Türkiye’deki tarihsel gelişim sürecinden kısaca söz eden araştırmacı, Türkiye’deki ilahiyat fakültelerinin lisans programlarında yer alan “psikolojije giriş” ve “din psikolojisi” dersleri hakkında bilgi verdikten sonra din psikolojisinin bu fakültelerde öğrenciler tarafından popülerleşme sürecine değinmiştir. Eserin farklılık ve özgünlük taşıdığına altını çizen yazar, aynı zamanda birçok eksiklerinin de olabileceğini vurgulamıştır. İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi lisans programında yıllardır verdiği din psikolojisi derslerinden biriken notlarını ve alana ilişkin edindiği bireysel eğitim deneyimleriyle harmanladığı kitabın hazırlanma sürecinden de söz eden Horozcu, eserin yayınlanmasında emeği geçenlere teşekkür ederek önsözüne son vermiştir.

Eserin, “Psikolojije Giriş” (ss. 19-41) başlıklı birinci bölümünde, öncelikle psikoloji kelimesinin tanımı yapılmış olup Batı’da oluşturulan literatür ile İslam teolojisindeki bu kelimelere karşılık gelen anlamlar üzerinde durulmuştur. Sözü edilen bu etimolojik analizden sonra psikoloji bilimi üzerine yapılan tanımlara ve bu tanımların arka planındaki nedenlere değinilmiştir. Betimsel tanımların ardından psikoloji biliminin kuruluş ve bilimleşme sürecini ele alan araştırmacı, psikolojinin bilim olma noktasında nerede olduğu hakkında bilgiler de vermiştir. Daha sonra psikolojinin yöntemlerini inceleyen yazar, bu yöntemleri ‘doğal gözlem ve sistematik gözlem’ şeklinde sınıflandırarak sistematik gözlemi kendi içerisinde ‘deney, anket, vaka incelemesi, mülakat ve testler’ olmak üzere beş alt bölümde incelemiştir. Son olarak psikoloji biliminin Batı’daki en köklü organizasyonu kabul edilen Amerikan Psikoloji Derneği-(APA) şemsiyesi altında 56 alt uzmanlık alanının bulunduğunu ifade eden Horozcu, bu alt dallardan birinin de din psikolojisi olduğunu altını çizmiştir. Bu alt araştırma alanlarından en gelişmiş ve popüler olan ‘gelişim psikolojisi, sosyal psikoloji, klinik psikoloji, eğitim psikolojisi, tüketici psikolojisi, sağlık psikolojisi, bağımlılık psikolojisi ve spor psikolojisi’ alt dalları hakkında da genel bilgiler verilerek bölüm sonlandırılmıştır.

Kitabın ikinci bölümü olan “Din Psikolojisine Giriş” (ss. 45-61) başlığı altında öncelikle din psikolojisinin betimsel tanımı yapılmıştır. Bu bağlamda din psikolojisini ‘bireylerin dinsel davranışlarını, bu davranışlarının psikolojik nedenlerini ve sonuçlarını bilimsel ilkelere hareket ederek ve bilimsel bir metodolojiyle araştıran bilim dalı’ şeklinde tanımlayan araştırmacı, üç ana eksen üzerinden bir betimleme yapmıştır. Bu tanımdan yola çıkarak ilgili literatür incelendiğinde en çok çalışmanın (i) dinsel davranışların psikolojik sonuçlarına göre yapıldığı, (ii) psikolojik

nedenlerin ise biraz daha zorlayıcı olması nedeniyle daha az çalışıldığı tespit edilmiş olup (iii) dinsel davranışların kendisi ise tek başına din psikolojisi araştırması için yeterli bir değişken olmayıp nedenler ya da sonuçlarla birlikte çalışıldığı görülmüştür.

Öte yandan din psikolojisinin ortaya çıkışından başlayarak zamanla şekillenmiş ve büyük ölçüde kabul görmüş ilkelerine değinilen bu bölümde, sözü edilen bu ilkelere ilişkin tartışmalar değerlendirilmiştir. Daha sonra din psikolojisinde kullanılan yöntemler üzerinde duran yazar, genel psikolojideki veri toplama araçlarının din psikolojisine uyarlanarak kullanımını açıklamıştır. Konuyla ilgili olarak psikoloji-din ilişkisi bağlamında din psikolojisinin tarihçesine yer vererek Türkiye’de din psikolojisinin kronolojik gelişimine vurgu yapan din psikoloğu Horozcu, yayımlanmış eserlerin ve meslek toplantılarının da içinde bulunduğu Türk din psikolojisi literatürü hakkında bilgiler vermiştir.

Eserin “*Sigmund Freud, Psikanaliz ve Din*” (ss. 67-84) başlıklı üçüncü bölümünde, öncelikle modern psikoloji tarihinde önemli bir yeri olan Freud’un hayatı ve onun geliştirdiği psikanaliz ekole yer verilmiştir. Din psikolojisine de etki yapan bu psikanaliz ekolde psişeyi açıklarken önce ‘bilinç, bilinç öncesi, bilinçdışı’ nı kapsayan topoğrafik kuramı ortaya atan Freud’un, sonrasında ‘id, ego ve süperego’dan oluşan yapısal kurama geçiş yaptığı görülmektedir. Yine adı geçen bölümde Freud’un sırasıyla ‘(i) oral dönem, (ii) anal dönem, (iii) fallik dönem, (iv) gizlilik/latent dönem ve (v) genital dönem’ olarak ardışık biçimde evreleştirdiği psiko-seksüel gelişim dönemlerine ilişkin yaklaşımı da yer almaktadır. Ardından Freud’un psikanalizinde yer alan ‘hipnoz, rüyalar ve serbest çağrışım’ yöntemleri üzerinde durulan bölümde, Freud’un dine bakışı da detaylı olarak açıklanmıştır. Modern psikoloji tarihi açısından Freud’un psikoloji ve din arasında meydana gelen kopma ve uzaklaşmanın başlıca sorumlularından birisi olduğunu vurgulayan araştırmacı, Freud’a yöneltilen eleştirilere maddeler halinde yer vermiştir. Kendi ifadesiyle Freud’un önemli bir psikolog olmasının yanında düşüncelerinde abartıların ve indirgemelerin bulunduğu altını çizen yazar, Freud’un ortaya attığı psikanaliz ekolün bilimselliğinin açıkça yeterli olmadığı fikrini savunarak söz konusu bölüme son vermiştir.

“*İkinci Nesil Psikanaliz ve Din, Nesne İlişkileri Teorisi ve Bağlanma Teorisi*” (ss. 92-104) başlıklı dördüncü bölümde ise ikinci nesil psikanaliz çalışmaları bağlamında nesne-ilişkileri ve bağlanma teorileri hakkında ayrıntılı bilgilere yer verilmiştir. Bu teoriler üzerinde çalışan psikologların din anlayışlarının da incelendiği bu bölümde, Freud’un söyleminin aksine dinin kökeninde baba figüründen daha çok anne figürünün yer

aldığı fikrini savunan nesne ilişkileri kuramı üzerine çalışan teorisyenlerin Freud'dan ayrıldıkları noktalar ele alınmıştır. Daha sonra psikanalist bakış açısıyla geliştirilen ve nesne-ilişkileri teorisini belli ölçüde eleştirerek revize eden bağlanma teorisi hakkında genel bir çerçeve çizen Horozcu, çocuğun bağlanma figürleri olan anne-baba ve yedek bağlanma figürleriyle kurduğu ilişkinin niteliğine göre 'güvenli, kaçınmalı ve kaygılı' bağlanma tarzları geliştirebileceğinden söz etmiştir. Son olarak bağlanma teorisinin din psikolojisine uyarlanması üzerinde durarak 'inanınan birey-inanılan Tanrı' bağlanmasına ilişkin psiko-teolojik değerlendirmeler yapmıştır.

Kitabın beşinci bölümünün başlığı "*C. G. Jung, Analitik Psikoloji ve Din*" dir (ss. 111-127). Adı geçen bu bölüm, Freud ile yollarını ayırdıktan sonra analitik psikolojiyi kuran Carl Gustav Jung'un hayatı hakkında bilgiyle başlamıştır. Ardından Jung'un psikoloji ekolü bağlamında 'psişe'yi açıklarken kullandığı temel kavramlar olan 'kişisel bilinçdışı ve kolektif bilinçdışı' kavramları irdelenmiştir. Kolektif bilinçdışına ulaşma yöntemleri olarak rüyaları ve mitolojik hikâyeleri kullanan Jung'un geliştirdiği 'gölge, anima ve animus, persona ve Tanrı' olmak üzere dört arketipten bahsedilmiştir. Bu bölümün devamında Tanrı ve dinin kökeninin bilinçdışı olduğunu savunan Jung'un dine bakışını ele alan araştırmacı, son olarak Freud ve Jung'un ayrıldığı noktalara değinmiştir.

Altıncı bölüm olan "*Davranışçı Yaklaşım ve Din*" (ss. 131-141) başlığı altında ise modern psikoloji tarihinde yerini alan davranışçılık ekolü hakkında kısa bilgilendirmenin ardından bu ekolün temsilcilerinden bahsedilmiştir. Davranışçı akımın psikoloji anlayışı içerisinde savundukları ve karşı oldukları görüşlerin de incelendiği bu bölümde, konuyla ilgili olarak davranışçılıktaki 'koşullu tepki, klasik koşullanma, edimsel koşullanma, pekişme, genelleme, ayırt etme, sönme geri dönme ve yüksek düzeyli koşullanma' gibi ekolün taşıyıcı kavramları açıklanmıştır. Daha sonra davranışçıların dine bakışını inceleyerek edimsel koşullanma ve klasik koşullanma ile dinsel davranışlar arasındaki ilişkiye değinen yazar, son olarak davranışçılığa yöneltilen eleştirilere yer vermiştir. Bireyin davranışlarının görünen yönleri üzerinden tutarlı yorumlar yapan davranışçılığın tıpkı psikanalistlerin yaptığı gibi bireyin her duygu, düşünce ve davranışının altında ekolün kendine özgü mekanik tarzdaki davranış mekanizmasının yattığını iddia etmelerinin yetersizdir olduğu vurgulanarak bölüm sonlandırılmıştır.

Eserin yedinci bölümü olan "*Dine Hümanist Yaklaşım*" (ss. 149-164) başlıklı bu bölümde de öncelikle modern psikoloji tarihinde psika-

naliz ve davranışçılık ekolünden sonra üçüncü güç olarak konumlandırılan ve varoluşçu felsefi arka plana sahip olan hümanist ekolün görüşleri ele alınmıştır. Adı geçen iki akımın aşırı tepkilerine karşı ortaya çıkan hümanist ekolün psikoloji ve din arasındaki buzları önemli ölçüde erittiği vurgulanmıştır. Bu ekolün kurucuları olan psikologların hayatları ve psikoloji anlayışları ile din anlayışlarına yer verilen bu bölümde, ayrıca sözü edilen psikologlardan – aslında psikanaliz ekolden olan-Fromm’un, ‘rasyonel psikolojiye eleştirisi, sahip olmak veya olmak eğilimi, otoriter din ve hümaniter din’ ayrımı ile Tanrı ve din görüşlerine yer verilmiştir. Daha sonra Maslow’un psikolojik yaklaşımı hakkında bilgi veren Horozcu, Maslow’un ‘ihtiyaçlar piramidi ve kendini gerçekleştirme’ olguları ile din anlayışına değinmiştir. Bu bölümde son olarak Frankl’ın logoterapik psikoloji anlayışı üzerinde duran araştırmacı, adı geçen bu terapötik yaklaşım bağlamında ‘logoterapi ve din’ anlayışına da yer vermiştir.

“*Transpersonel (Ben-Ötesi) Psikoloji ve Din*” (ss. 169-177) başlıklı kitabın sekizinci bölümünde de öncelikle ilk olarak din psikolojisinin kurucularından William James tarafından kullanılan ‘transpersonel’ kavramı üzerinde durulmuştur. Transpersonel ekolün din psikolojisindeki yerinin vurgulandığı bu bölümde, Maslow ve diğer hümanist psikologların din ile psikolojiyi birbirine yaklaştıran çalışmalarının dördüncü güç olarak betimlenen bu ekolün ortaya çıkışını hazırladığının altı çizilmiştir. Daha sonra sözü geçen akımın temsilcilerine yer veren yazar, transpersonel ekolün Türkiye’deki temsilcisi olarak ise hala çalışmalarını aktif biçimde sürdüren psikiyatr Mustafa Merter’i göstermiştir. Transpersonel psikoloji ile din arasındaki ilişki bağlamında bu ekolün apolejetik amaçlar içeren bir din girişimi olmadığını ifade edildiği bu bölüm, transpersonel psikolojiye yöneltilen eleştirilere yer verilerek son bulmuştur.

Dokuzuncu bölüm ise “*Dini ve Mistik Tecrübe*” (ss. 183-203) başlığını taşımaktadır. Öncelikle bu bölümde, literatürde birbirleri yerine kullanıldığı için tartışmalı kavramlar olan ‘dinsel tecrübe’ ile ‘mistik tecrübe’ ve ‘transpersonel tecrübe’nin betimsel tanımları yapılmıştır. Bununla birlikte James, Stace, Clark ve Hood gibi konu uzmanlarının belirttikleri ‘(i) anlatılamazlık, (ii) birlik, (iii) vahiy/ilham hissi, (iv) geçicilik, (v) gerçeklik hissi, (vi) zaman ve mekânsızlık, (vii) pozitif duygular, (viii) kutsallık hissi, (ix) kalıcı değişiklikler ve (x) paradoksalılık’ gibi mistik deneyimlerin ortak özelliklerine değinilmiştir. Öte yandan konuyla ilgili olarak ‘(i) açlık, (ii) uykusuzluk, (iii) az konuşma, (iv) izolasyon, (v) işkence, (vi) ritmik müzik ve dans, (vii) nefes kontrolü, (viii) zihinsel yöntem ve (ix) psikodelik maddeler’ gibi mistik tecrübe elde etme yollarını da alt

başlıklar halinde betimleyen Horozcu, bu uygulamalara tarihten örnekler vererek konuyu zenginleştirmiştir. Son olarak din psikoloğu araştırmacı, çeşitli dinsel pratiklere göre riyazet uygulamalarının psikopatolojik açıdan ruh sağlığına uygun olup olmadığıyla ilgili değerlendirmeler yapmıştır.

“*Dua Psikolojisi*” (ss. 212-245) başlıklı onuncu bölümde ise ilk olarak din psikolojisi açısından bakıldığında gerek psikoterapötik değer taşıması gerekse dinsel tecrübenin özel bir formu olması bakımından ‘dua’ kavramının semantik analizi yapılmıştır. Bu bağlamda psikolojik açıdan duanın yeri ve önemine değinildiği bu bölümde, İslam, Hristiyanlık ve Yahudilik gibi büyük kurumsal dünya dinlerinde psikoterapik etkisi olan duanın klasik dinsel bir davranış özelliği taşıdığı vurgulanmıştır. Ardından dua türlerini içerik ve yapılaş bakımından ikiye ayıran yazar, içerik bakımından dua türlerini ‘(i) istek duaları, (ii) şükür duaları, (iii) övgü ve yüceltme duaları, (iv) tövbe ve günah çıkarma duaları’ şeklinde incelemiştir. Bunun yanı sıra yapılaş şekli bakımından ise özgün kelime veya dua kalıplı cümlelerle yapılaşına göre (i) özgün veya kalıplı dua; bireysel veya toplu yapılaşına göre (ii) bireysel veya törenselleşmiş dua; meditasyon formunda yapılaşına göre (iii) düşünsel dua; bir yönerge içerip içermemesine göre (iv) takdiri veya tevcihi dua; samimi bir dosta hitap edercesine yapılaşına göre ise (v) samimi hitap duası’ şeklinde tipolojik ayrım yapan Horozcu, dua olgusunun teo-psikolojik yönünü mercek altına almıştır. Bu bağlamda dinsel pratik olarak dua davranışı ile ‘korku, koşullu refleks, fitrat ve bilinçaltı’ kavramları arasında ilişki kuran araştırmacı, duanın psikolojik nedenleri üzerinde durmuştur. Son olarak duanın psikolojik sonuçlarının değerlendirildiği bu bölümde, aynı zamanda dinsel bir pratik olan duanın, dua edenlere ve duayı yaşamlarının bir parçası yapan inancılı bireylere sağladığı psikoterapötik etkiler ele alınmıştır.

Kitabın son bölümü olan “*Ruh Hastalıkları ve Din*” başlıklı on birinci bölümde araştırmacı, birbiriyle yakından ilişkili ‘(i) ruh hastalıkları, (ii) ruh hastalıklarıyla başa çıkma süreçlerinde veya ruh hastalıklarına neden olarak dindarlığın rolü, (iii) kutsal bir fenomen olarak dinin kendisinin de bir hastalık olup olmadığı’ şeklinde üç temel konu üzerinde durmuştur. Bu bağlamda toplum içinde en yaygın ve dinle ilişkisi en fazla olan psikolojik rahatsızlıklardan ‘depresyon, obsesif kompulsif bozukluk/okb, manik depresyon ve şizofreni’nin epidemiyolojik özellikleri ve semptomları ile tedavileri hakkında literal bilgi verilen bu bölümde, adı geçen bu psikolojik rahatsızlıkların din ile ilişkisine de yer verilmiştir. Daha sonra psikotik hastalar ile mistikler arasındaki benzeşen ve ayrışan

noktaları betimleyen yazar, psikopatolojik vakaların doğru şekilde anlaşılabilmesi için ideolojik anlayışlara dayalı indirgemeci tutumlardan uzak durulması gerektiğini belirtmiştir. Dolayısıyla psikotik karakterli mistik deneyimler ile mistik karakterli psikotik durumların bilimsel bir titizlikle birbirlerinden ayırt edilmesi gerektiğinin altını çizen Horozcu, böylesi bir psikiyatrik hassasiyetin bu tip vakaların rehabilitasyon süreçlerinde önemli olduğunu vurgulamıştır. Böylesi bir psikiyatrik yaklaşımın hasta olanların tedavilerine yardımcı olacağını belirten araştırmacı, hasta olmayanların ise mistik açılımlarına yardımcı olacağını altını çizerek bu son bölümüyle birlikte eserine de son vermiştir.

Sonuç olarak din psikolojisi alanına ilişkin yerli ve yabancı literatür birikimi kullanılarak Türk din psikolojisi literatürüne kazandırılan bu eser/kitap hakkında genel bir değerlendirme yapıldığında;

(a) *Güçlü yönleri:* (i) Öncelikle Türk din psikolojisi literatüründe ders kitabı niteliği taşıyan eserlerin az olması sebebiyle alan literatürüne çeşitlilik ve zenginlik kazandırması bakımından önemli bir çalışma olarak değerlendirilebilir. (ii) Alana ilişkin diğer ders kitabı niteliği taşıyan Türkçe eserler incelendiğinde, bu eserin özgünlüğünün ve farklılıklarının olduğu söylenebilir. Örneğin; temel bölümleri oluşturan konu seçimlerine bakıldığında, kapsamın geniş tutulması, ihtiyaçları karşılar nitelikte olup diğer alana giriş kitaplarını tamamlayıcı alternatif bir eser özelliğine sahip olduğu söylenebilir. (iii) Her ana bölümün başında yer alan bölümün öğrenme hedeflerini, okuyucu hedef kitlesi dikkate alınarak üniversite öğrencilerinin öğrenme kazanımlarına ilişkin bilişsel hazırlıklarına yardımcı olmayı amaçlamasını ise yine eserin güçlü yönü olarak değerlendirmek mümkündür. (iv) Öğrencilerin/okuyucuların konu indeksine göre kaynaklara ulaşabilmesi açısından her bölümden sonra kullanılan kaynakçanın bölüm temeline dayalı olarak verilmesi de eserin güçlü yönü olarak değerlendirilebilir.

(b) *Zayıf yönleri:* Her ne kadar ikinci baskısında metindeki anlatım bozuklukları giderilmeye çalışılmış olsa da özellikle üniversite gençliğini temel okuyucu hedef kitlesi olarak seçen eserin yaygın literal akademik dil kullanımına ilişkin anlaşılabilirlik sorununun devam ettiği görülmektedir. Bu bağlamda sözü edilen bu duruma, modern akademik metinlerde yaygın olmayan kelimelerin kullanılmasının sebep olduğu söylenebilir. Örneğin; ‘tekamül, teşekkül, bilhassa, hasebiyle, teşmil, müteşekkil, müktesebat’ (s. 13, 26, 30, 104, 153, 157, 171, 189) gibi Arapça kökenli kelime kullanımlarının eserin anlaşılabilirliğini güçleştirdiği belirtilebilir.

(c) *Geliştirilebilir yönleri:* (i) Öncelikle eser, üçüncü baskı için tekrar gözden geçirilip yabancı kökenli kelimelerin yerine modern akademik dil kullanımını temel alınarak yeniden yazılabilir. Bu bağlamda bir sonraki baskıda, üniversite gençliğinin dil kullanımını dikkate alınarak güncel şartlara uygun genç kuşağın anlayabileceği bir akademik dil kullanılabilir. Sözü edilen bu durum, eserin güncelliğini koruyup uzun yıllar Türk din psikolojisi alanına hizmet edebilmesi açısından da önemlidir. (ii) Her okuyucu, doğal olarak okuduğu kitabın yazarı hakkında bilgi edinmek ister. Bu eserin birinci baskısında yazarın özgeçmişinin yer almaması, bir eksiklik olarak görülmemekle birlikte kitabı inceleyen okuyucu/öğrencilerin hem araştırmacı/yazar hakkındaki meraklarının giderilmesi hem de akademik motivasyonları açısından zayıflık olarak değerlendirilebilecektir. Ancak söz konusu bu eksikliğin eserin ikinci baskısında giderilmiş olması (s. 2) sevindirici bir durumdur. (iii) Son olarak, kitabın sonraki baskılarında, önsözünün ardından ana bölümlere geçiş yapılmadan okuyucunun zihinsel olarak alana ve konuya hazırlanmasını kolaylaştıracak kısa bir 'giriş' kısmı eklenebilir.

Kaynaklar

Horozcu, Ü. (2017). *Din psikolojisi*. (2. Baskı). İstanbul: Rağbet Yayınları.

Köse, A. (2006). Psikoloji ve din: Bir dargın bir barışık kardeşler. *İslami Araştırmalar Dergisi*, 19 (3), 1-2.